

## Előszó

A társadalmak különféle, önállóan szerveződő, kisebb-nagyobb közösségek sokaságából állnak. A szerveződések, tömörülések oka szinte végtelen lehet: politikai, gazdasági, vallási, kulturális, érdekvédelmi stb. Működésük alapja mindenkor az, hogy a „hálózat”-hoz tartozó tagokban összekötő, megtartó identitástudatot keltsenek egy bizonyos cél közösségi szinten történő elérése érdekében. A célok – az okokhoz hasonlóan – sokfélék lehetnek.

A jelen kötetben egy ilyen civil szerveződést mutatunk be különböző nézőpontokból. A fertálymesteri (latin *decurio*, német *Viertelmeister*) tisztség egykor az egész Kárpát-medencében működő „hivatal”-nak számított. A 16. századtól már létező, de fénykorát a 18–19. században élő fertálymesterség gyakorlata az egyes területeken mutat ugyan eltéréseket, de a működési mechanizmus és az ellátandó feladatok alapvetően mindenütt megegyeztek. A történeti Magyarországon fellelhető települések többségében csekély önállósággal rendelkező részek (tizedek, utcák, járások, fertályok) kristályosodtak ki az idők folyamán, melyek élén a magyar többségű területeken, főként a magyar ajkú városokban tizedesek, utca kapitányok, kapitányok, a németek lakta vidékeken pedig fertálymesterek álltak. Ők látták el az összekötő, közvetítő elem szerepét a települési, városi hatóság és a helyi társadalom tagjai között. A 19. század közepéig – amikor is a polgári közigazgatás megszüntette ezeket a civil önkormányzati tisztségeket, feladataikat pedig a városi tisztviselők vették át – a fertálymestereket hivatali jogkör illette meg saját városrészükben. Ezek a – nevezzük így – választott népi önkormányzati képviselők hirdették ki a lakosság körében az országos és helyi érvényű rendeleteket, segítettek a körzet lakóinak összeírásában, az adók zökkenőmentes behajtásában, beszédésében, és szervezték többek között a közmunkát. Meghatározó szerepet játszottak lakóhelyük, azon belül városrészük közrendjének biztosításában, a tűzvédelmi és köztisztasági feladatok ellátásában. Tevékenységük továbbá kiterjedt a település erkölcsi életének őrzésére, az idegen elemek kiszűrésére, az éjjeli csend és rend fenntartására, a rászorulóknak és elesettek megsegítésére, egyéb karitatív cselekedetek megvalósítására. Voltak azonban olyan területek is az országban (pl. Debrecen vagy a Székelyföld), ahol a fertálymesterek feladatai közé tartozott a közös vagyon kezelése, megőrzése és közérdekű felhasználása is.

A kutatás mai állása szerint a 19. században országosan felszámolt fertálymesterséget a Trianon utáni Magyarországon egyedül Egerben sikerült fenntartani. (A tisztség Székelyföldön is túlélte az elmúlást: a ’tizes’-nek nevezett, autonóm falurészek máig működnek.) A városi képviselőtestület ugyanis 1883-ban úgy döntött, hogy nem szünteti meg a fertálymesterség intézményét, hanem fő-

ként hagyományőrzési céllal megőrzi működését. A testület tagjai ezt követően elsősorban kézbesítői feladatokat láttak el, biztosították a kapcsolattartást a lakosság tehetősebb és földműves rétegei között, szervezték a társasági életet – többek között a hivatalt letevő és az új fertálymesterek által az ún. kiérdemültek részére adott lakomák (trakták) keretében. A 20. században már nem mutathatók ki olyan feladatok, amelyeket a város adott megbízásba a fertálymesterek számára, ekkortól már kizárólag civil társadalmi szerepet játszottak: támogatták a szegényeket, és gondot viseltek a helyi kulturális értékekre. Az egri sajátosságok kiváló ismerői, Breznay Imre és Petercsák Tivadar egyaránt felhívták a figyelmet arra, hogy a „tiszttség presztízse a [20. – V. A.] század első felében érte el a csúcspontját, amikor magas rangú főpapok, megyei és városi tisztviselők, értelmiségiek is nagy megtiszteltetésnek vették, ha fertálymesterek lehettek”.

A szocializmus időszakában bekövetkező kényszerszünet után a rendszerváltozást követően alakulhatott csak újjá a fertálymesterség Egerben. 1996 óta a város tizenhat negyedében évente avatnak új személyeket erre a posztra a Szent Apollónia napjához (február 9.) közel eső szombaton. A fekete posztóból készült szájrancú köpenyben, fejükön süveggel, kezükben pedig a szalagos fertálymesteri bottal megjelenő fertálymesterek húsz éve képviselik az Egri Fertálymesteri Testületet a város közéleti eseményein, egyházi szertartásain, őrzik negyedük társadalmi, kulturális és történeti értékeit, a rászoruló körében karitatív tevékenységet folytatnak, erősítik a lakosság lokális öntudatát. 2014 szeptemberében pedig „Az egri fertálymesterség élő hagyománya” elnevezésű örökségelemet felvették a Szellemi Kulturális Örökség Nemzeti Jegyzékére, azaz a Magyarországon megőrzésre méltó tradíciók közé sorolták.

Ebben a kötetben a húsz évvel ezelőtt újjászervezett egri fertálymesterségnek állítunk emléket, és a 2015. október 15-én az Eszterházy Károly Főiskolán „Tizedesek, utca kapitányok, fertálymesterek a Kárpát-medencében” címmel rendezett tudományos ülésen elhangzott előadások szerkesztett változatát adjuk közre. A szövegek a Kárpát-medencei általános fertálymesteri gyakorlat bemutatásától a regionális példákon keresztül (Gyöngyös, Miskolc, Pécs) eljutnak az egri jelenig, és részleteiben is ismertetik ennek az immár civil szerveződésnek az aktuális helyzetét és perspektíváit.

A kötet megjelentetésével tudományos szempontból szeretnénk némileg hozzájárulni ahhoz, hogy a fertálymesterség ne csak Egerben, hanem az ország egyéb településein is szülessen újjá, váljon élő hagyománnyá.

Eger, 2015. október 31.

Verók Attila